

Jo'rayev Isomiddin Ismoilovich
Zarmed universiteti
tarix kafedrası o'qituvchisi
jorayevismiddin37@mail.com

1950-YILLARDA QISHLOQ XO'JALIGI MAHSULOTLARI ISHLAB CHIQUARISHDA DAVLAT SIYOSATINING MOHIYATI

Annotatsiya. Ushbu maqolada 1950-1955-yillarda SSSR miqiyosida qishloq xo'jaligi sohasining, ayniqsa shaker ishlab chiqarishni rivojlantirish, qand lavlagi hosildorligini oshirish borasida o'tkazilgan agrar islohotlar xususida adabiyotlar tahlili orqali fikr-mulohaza yuritilgan.

Tayanch iboralar: Dehqonchilik, madaniyat, agrar soha, xalq xo'jaligi, sun'iy sug'orish tizimi, voha, vodi, islohot, qonun, qaror, nizom, shakar, qand lavlagi, kolxoz, sovxoz, Sovet hokimiyati.

ХАРАКТЕР ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ В ПРОИЗВОДСТВЕ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ ПРОДУКЦИИ В 1950- ГОДЫ

Аннотация. В данной статье на основе анализа литературы рассматриваются аграрные реформы, проведенные в 1950-1955 гг. в масштабах СССР в области сельского хозяйства, особенности развития вибросильного производства, повышения урожайности сахарной свеклы.

Ключевые слова: Земледелие, культура, аграрный сектор, народное хозяйство, искусственная ирригационная система, оазис, долина, реформа, закон, решение, регулирование, сахар, сахарная свекла, колхоз, совхоз, Советская власть.

THE NATURE OF STATE POLICY IN THE PRODUCTION OF AGRICULTURAL PRODUCTS IN THE 1950-YEARS

Abstract. This article discusses the agrarian reforms carried out in 1950-1955 on the scale of the USSR in the field of agriculture, especially the development of shaker production, increasing the productivity of sugar beet, through the analysis of literature.

Key words: Agriculture, culture, agrarian sector, national economy, artificial irrigation system, oasis, valley, reform, law, decision, regulation, sugar, sugar beet, collective farm, state farm, Soviet power.

Kirish. Bugungi kunda tarix fanida o'rganish zaruriyati mavjud mavzulardan biri – sovet hukmronligi davrida O'zbekistonning iqtisodiy qaramligining vujudga kelish sabablari, kommunistik partiya tomonidan shakllantirilgan tuzilmalar, ish usullari va shakllari, barcha respublikalarning bir-biriga ipsiz chambarchas bog'lab qo'yilganligi, umuman olganda, bu davrdagi muammolar, ziddiyatlar va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish qiyinchiliklarini o'rganishga alohida mas'uliyat bilan yondoshish, voqealarni mukammal yoritish, biryoqlamalikdan holi bo'lgan tarixiylik, vorisiylik va uzviylikka amal qilish vazifasini qo'ymoqda. Ayniqsa, sanoat sohasining ahvoli to'laqonli markazga bog'liqligi va O'zbekistonning tobora agrar respublikaga aylanib borishining boshlang'ich bosqichlaridan, ya'ni O'zbekiston SSR yangi tashkil topgan kunlardan boshlab iqtisodiy ahvolini ko'rsatish masalasi - bugungi kunda ham o'z dolzarbligini yuqotmagan mavzular sirasiga kiradi [5: 6].

Adabiyotlar sharhi. O'zbekistonda qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirish va qayta ishlash tarixi mavzusi bugungi kunga qadar ilmiy jihatdan kam o'rganilgan. Shu sababdan, bu mavzuni tadqiq etishda arxiv manbalari fondida saqlanayotgan hujjatlar asosiy manba vazifasii

bajaradi. Qolaversa, davriy matbuot materiallari, hukumat tomonidan qabul qilingan huquqiy-me'yoriy hujjatlar to'plamlarni ham o'z navbatida mavzu mazmunini oydinlashtirishga xizmat qiladigan manbalar sirasiga kiradi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu ishda qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirish va qayta ishlash tarixi xronologik ketma-ketlikda tahlil etiladi. Shuningdek, tarixiylik tamoyili asosida tarixiy jarayonlarda kirib kelishi sabablari, iqlimlashtirilishi, yutuq va muammolari hamda istiqbollari ochib beriladi.

Tahlil va natijalar muhokamasi. O'zbekiston hududida lavlagini iqlimlashtirish 1870-yillarda boshlanib, o'lkaga kelgan zobit Ivanov va 1880-1890-yillarda Gromov, Savinkovlar Toshkentda shakar zavodlari qurish ishlarini amalga oshirdilar. Ular rus va mahalliy dehqonlardan lavlagi xomashyosini sotib olib, qayta ishlashga kirishadilar. Mahalliy aholi bu yangi ekinni yetishtirish tajribasidan uzoq bo'lganligi tufayli uni sekin-asta o'zlashtirib bordi. Har bir desyatina yerdan o'rtacha 75-80 pud, hosildorlik baland bo'lgan yillarda 100-150 pud miqdorida hosil olingan [7, 269.] Ayrim plantatorlar yerni o'g'itlash, agrotexnik qoidalarga amal qilish, mol go'ngi (navvoz) bilan ishlov berish orqali 1 desyatina yerdan 300 pudgacha hosil olgan.[3, 455.] Lavlagidan shakar oladigan zavodlar qurilishi ishlari "Turkiston qishloq xo'jaligi sanoat Birodarligi" uyushmasi mablag'i va "Tovarishestvo V.Alekseev" firmasi ("V.Alekseev birodarligi") krediti hisobidan pul bilan ta'minlangan.

"Turkiston qishloq xo'jaligi va sanoat birodarligi" Sirdaryo viloyati Toshkent uyezdi Kaufman stansiyasi yaqinida Qovunchi shakar zavodini qurdi. Ushbu zavod bir yilda 350.000-400.000 tonna lavlagini qayta ishlashga mo'ljallangandi. Qovunchi shakar zavodi o'lkada yetishtirilgan 350.000-400.000 pud lavlagini qayta ishlashi kerak edi, biroq bir yilda 200.000 puddan ortiq xomashyoni qayta ishlay olmadi. O'n yillar davomida 1 berk lavlagi tannarxini 2 rubl 16 kop.dan 1 rubl 50 kop.ga tushirish rejasi ham amalga oshmadi [3, 455].

SSSR miqiyosida yetishtirilishi asosiy muammolardan bo'lgan oziq-ovqat mahsuloti shakarning yo'qotishlarini kamaytirish va hosildorligini oshirish, yoqilg'i va ohaktosh sarfini kamaytirish, mehnat unumdorligini oshirish va mehnat sarfini kamaytirish maqsadida 1950-1955-yillarda juda keng ko'lamdagi ishlarni amalga oshirishga majbur bo'lishgan [1,36].

Keng miqyosda shakar zavodlarini texnik qayta jihozlash, ularni rivojlantirish bo'yicha chora-tadbirlarni amalga oshirilgani bilan bog'liq ma'lumotlar ko'plab manbalarda keltirilgan.

Bu yo'nalishdagi ishlarni amalga oshirish uchun quyidagi jihatlarga asosiy e'tibor qaratilgan: Granulalangan shakar zavodlari faoliyatining uch mahsulotli sxemasini joriy etish, ohak ajratish va sharbatlarni ion almashtirgichlar yordamida chuqur tozalashni qo'llash orqali ozuqa shinini tarkibidagi qand miqdorini keskin kamaytirish; uzluksiz ishlaydigan va avtomatlashtirilgan uskunalarini (uzluksiz ishlaydigan diffuziya qurilmalari, avtomatik progressive defekatsiyadan oldin defekatorlar, vakumli filtrlash moslamalari, o'z-o'zidan tushiradigan sentrifugalar, avtomatlashtirilgan bug'lanish stantsiyalari, shakar qoplarini tikish uchun mashinalar) joriy etish; shakar zavodlarida yoqilg'i sarfini kamaytiradigan yanada takomillashtirilgan issiqlik sxemalari va issiqlik uskunalarini (bosim ostida 3 bosqichli bug'lanishga o'tish, qozonxonalar samaradorligini oshirish va boshqalar) joriy etish; yuk ortish-tushirish va boshqa mehnat talab qiladigan ishlarni kompleks mexanizatsiyalashni keng joriy etish (qoziqlardan vagonlarga lavlagi yuklagichlar, qoziq yig'uvchilar, temir yo'l vagonlariga lavlagini traktor yuklagichlar, mashinalardan lavlagini mexanik va gidravlik tushirish moslamalari, gidravlika ta'minoti) lavlagi qoziqlardan zavodga, ko'mir, ohaktosh va qoziq uchun portal va greyderlar, shakar uchun stakerlar va avtoyuklagichlar); shakarni qayta ishlashning yanada takomillashtirilgan va kamroq mehnat talab qiladigan sxemalarini (quyma zavodi xossalariga ega bo'lgan presslangan tozalangan shakar ishlab chiqarish) va neftni qayta ishlash zavodi ishlab chiqarish uchun avtomatlashtirilgan qurilmalar va mashinalarni (press-quritish agregatlari, quyma tozalangan shakar ishlab chiqarish uchun avtomatik mashinalar) joriy etish. va boshqalar.). Shakar zavodlarini texnik qayta jihozlash 1950-yilda yo'qotishlarni kamaytirish hisobiga qo'shimcha xom ashyo sarflamasdan 540 ming pud shakar ishlab chiqarishni, 18 ming tonna ko'mir, 48 ming tonna ohaktosh va 55 ming filtrli press tuvali va ishlab chiqarish mavsumida 8 minggacha ishchini

- 16 chiqarish. Biroq SSSR Qishloq xo'jaligi vazirligi va SSSR Davlat xo'jaligi vazirligi tomonidan barcha kolxozlar, sovxozlar ish amaliyotida fan yutuqlari va ilg'or tajribalarni tizimli o'rganish, umumlashtirish va joriy etish ishlarini tashkil etish yo'lga qo'yilmagani sababli, SSSR qishloq xo'jalik va xo'jalik ishlari vazirligi tomonidan tizimli ravishda o'rganilmagan [8, 80-81].

Ilm-fan va ilg'or amaliyot yutuqlari, qoida tariqasida, faqat rahbarlar, mutaxassislar yoki alohida kolxozchilar, MTS va sovxoz ishchilarining o'zlari tashabbus ko'rsatgan, yangi texnika va usullarni yaratgan yoki boshqalarning tajribasini muvaffaqiyatli qo'llagan holda qo'llaniladi.

SSSR Qishloq xo'jaligi vazirligi va SSSR Davlat xo'jaligi vazirligida ilmiy-tadqiqot muassasalari mavzularini davlat rejalashtirish, ular faoliyati to'g'risidagi hisobotlarni o'rganish, ilg'or tajribalarni umumlashtirish, ishlab chiqarishni rivojlantirishni ta'minlaydigan tizim mavjud emas. Barcha kolxozlar, sovxozlar va MTSlarda amaliyotda isbotlangan ilmiy kashfiyotlarni, shuningdek, qishloq xo'jaligidagi ilg'or va novatorlarning yutuqlarini majburiy joriy etish bo'yicha takliflar. Ko'pgina kolxozlar va butun viloyatlar tajribasida tasdiqlangan, har yili katta maydonlarda hosilni sezilarli darajada oshiradigan yangi agrotexnika usullari ilgari surilmagan va barcha kolxoz va sovxozlarda majburiy joriy etish tavsiya etilmagan holatlar mavjud [8, 81].

SSSR Qishloq xo'jaligi vazirligi qishloq xo'jaligi fani yutuqlari va ilg'or tajribani ommalashtirish masalasiga mohiyatan rahbarlik qilmaydi va bu yutuqlarni umumlashtirish va ishlab chiqarishga rejali joriy etish masalalarida passiv pozitsiyani egallaydi. Vazirlik tuzilmasida ilmiy-tadqiqot institutlari va tajriba stansiyalari faoliyatini kolxoz ishlab chiqarishi oldida turgan dolzarb muammolarni hal etishga, yetakchi kolxozlar, brigadalar, bo'linmalar, kolxoz chorvachilik fermalari tajribasini o'rganish va umumlashtirishga yo'naltiruvchi yagona organ yo'q. Sovxozlar va MTSlar, qishloq xo'jaligidagi yetakchi va novatorlar ilmiy-tadqiqot muassasalarining mavzu rejalarini bajarish natijalarini tizimli ravishda ko'rib chiqdilar va qishloq xo'jaligining barcha tarmoqlariga fan va ilg'or tajriba tomonidan ishlab chiqilgan yangi texnika va ish uslublarini umummilliy rejali joriy etishni amalga oshirdilar. Qishloq xo'jaligi ilmiy-tadqiqot muassasalarining keng tarmog'i mamlakatning eng muhim qishloq xo'jaligi zonolari bo'ylab notekis taqsimlangan, turli idoralar va vazirliklar o'rtasida taqsimlangan, ularning ishi yagona davlat rejasi bilan muvofiqlashtirilmagan, bu esa ko'pincha ilmiy-tadqiqot ishlarining keraksiz takrorlanishiga, tarqoqlikka olib kegan [8, 83].

SSSR Qishloq xo'jaligi vazirligi, respublikalar Vazirlar kengashlari, viloyatlar ijroiya qo'mitalari, viloyat ijroiya qo'mitalari, ittifoq respublikalari KP MK, viloyat va viloyat partiya komitetlari qishloq xo'jaligi ekinlari yetishtirishni tashkil etish va qat'iy yaxshilashga harakat qilingan. Shu maqsadlarda har bir ekin uchun belgilangan o'lchamlarda har yili urug'lik maydonlarini joylashtirish uchun almashlab ekish maydonlaridan doimiy maydonlar ajratilishi va chegaralanish, urug'lik maydonlari uchun ajratilgan doimiy maydonlarda ularning unumdorligini yildan-yilga oshirish maqsadida eng ilg'or qishloq xo'jaligi texnikalaridan foydalanishni ta'minlash va bu orqali urug'likdan yuqori hosil yetishtirish va urug'chilik xususiyatlarini yaxshilash uchun zarur shart-sharoitlarni ta'minlash zaruriyati mavjud edi [8, 83].

MTS direktorlari va bosh agronomlarini o'zlari xizmat qilayotgan kolxozlarda urug'chilikni to'g'ri tashkil etish va to'g'ri yo'lga qo'yish bo'yicha zarur chora-tadbirlar ko'rish hamda ularni kolxoz raislari bilan bir qatorda kolxozlarni o'zlarining yuqori sifatli xo'jaliklari bilan to'liq ta'minlash uchun mas'ul bo'lishlari shartligi ko'rsatib o'tilgan. SSSR Qishloq xo'jaligi vazirligi, mahalliy partiyalar- Sovet va qishloq xo'jaligi organlari MTS ishining natijalarini sarhisob qilar ekan, kolxozlarni o'z urug'lari bilan ta'minlashni MTS ishidagi asosiy ko'rsatkichlardan edi [8, 83].

Kolxozlarda urug'lik maydonlarida ekinlarni begona o'tlar bosib ketishiga yo'l qo'ymaslik uchun ehtiyotkorlik bilan parvarish qilishni tashkil etish, yerlarni begona o'tlardan holi saqlash, o'g'itlash uchun mahalliy va mineral o'g'itlardan keng foydalanish, namlik yetarli bo'lmagan joylarda kolxozlarda qorni ushlab turishni, iloji bo'lsa, urug'lik uchastkalarida sug'orishni tashkil etish, qator oraliqlarini tizimli qayta ishlashni amalga oshirish, kolxozlarning urug'lik yerlarida hosildorlikni oshirish uchun ularga birinchi navbatda mahalliy va mineral o'g'itlar berish zarurligi davlat darajasiga ko'tarilgan edi [10, 182-183].

Xulosa. Sovet davlati hukmronligi yillarida yuzaga kelgan markazlashgan xalq xo'jaligi majmuasini yaratish jarayoni, uning nazariyasi va tajribasini o'rganish, tahlil etish, mazkur voqelikni xolisona baxolash, katta ahamiyatga molik masala hisoblanadi. XX asrning 50-yillaridan boshlab markazlashgan xalq xo'jaligi majmuasining shakllantirilishi sobiq ittifoqdosh respublikalarni bir-biriga chambarchas bog'lab, iqtisodiy jihatdan bevosita markazga bo'ysundirilishiga sabab bo'ldi. 1950-yillarda mamlakatda rejalashtirishga zo'r berilishi - yangi iqtisodiy siyosatning to'xtashi va boshqaruvning ma'muriy-buyruqbozlik usulini mustahkam o'rnatish borishi asosida olib borildi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Aminova R.G. Kollektivlashtirish qashshoqlashtirish demakdir. T.: Sharq yulduzi, 1992.
2. Антонова Е.В. Обряды и верования первобытных земледельцев. М.: Востока. 1990.
3. А. Каунинский сахарный завод // Туркестанский сборник. Том 535. – С.450-457.
4. Кунакова Л.З. Земельно водная реформа в Узбекистане (1925-1929 гг). М.: Фрунзе, 1967.
5. Hayitboyeva Sh. O'zbekiston sho'rolar hokimiyati davrida melioratsiya va irrigasiya tarixi. "Qoraqalpog'istonning eng yangi tarixining dolzarb muammolari" mavzusidagi Respublika ilmiy anjuman materiallari. – Nukus. 2014 yil. -B.119–120.
6. Husanov R. Yer islohoti imkoniyat va istiqloq. Muloqot. 1991-yil, 8-son, -B.3-6.
7. Масальский В.И. Туркестанский край. – Санкт-Петербург, 1893.
8. Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам. М.: III том. В пяти томах. Издательство политической литературы. 1968.
9. G'oyibnazarov Sh. Ijtimoiy rivojlanish saboqlari. 1920-yillar tahlili. -T.: O'zbekiston, 1994. –B.6-60, 108-110.
10. Хайитов Ж. Туркистонда янги экин навларининг тарқалиши ва улардаги ўзгаришлар (XIX аср охири – XX аср бошлари). Бухоро, Дурдона, 2018.